

Velkommen til Informations kanon af de tyve bedste danske naturdigte

I de kommende mange uger tager Erik Skyum-Nielsen læserne med på en dannelsesrejse, hvor han udvælger og nærlæser de tyve bedste danske digte om naturen fra Kingo til i dag. Men først skal vi lige have på plads, hvad det er for en natur, digterne tænker på, når de i deres digte taler om naturen

Sofie Holm Larsen

5. juni 2020

I den artikelserie, som Information påbegynder i dag, vil vi med læserne vandre gennem den danske lyrik ad den sti eller vej, som udgøres af naturdigte i bredeste forstand, altså poetiske tekster, der bruger den ydre natur som materiale. Ved ydre natur skal forstås det hele: planter, pattedyr, insekter, fugle, fisk, men også søer og åer, stjerner, himmel og hav. Kun fantasien, eller som man sagde i gamle dage: indbildningskraften, vil få lov at sætte grænser.

Traditionelt har det været sådan, at så snart en digter beskrev og besang naturen, kom digtet også altid til at handle om digteren selv. I den forstand fungerer naturen uundgåeligt som menneskets spejl. Derudover betyder 'natur' som regel to vidt forskellige ting, nemlig på den ene side den uforarbejdede omverden med alle de undergrupper, der blev opregnet ovenfor, og på den anden side en tings sande væsen, dens egenart eller inderste beskaffenhed, som når vi taler om, at en person følger sin natur, eller om et enkelt fænomen, for eksempel et helt samfund, siger, at det »ifølge sin natur« har de og de særlige egenskaber og følgelig vil reagere sådan eller sådan.

Menneskets forhold til verden

Det er den første betydning af 'natur', der bringes i spil, når vi taler om naturbeskyttelse og naturfredning, eller om et menneske påstår, at det har sans for, ja, måske elsker naturen, hvorimod den anden betydning fungerer, så snart talen er om tingenes indre orden og hele lovmæssighed. Men i naturdigte bringes de to grundbetydninger sammen. Vi kan generelt sige, at det at tilvirke et naturdigt, det er at bruge et udsnit af den fysiske omverden til at fremsætte et udsagn om verden, herunder om mennesket og dets forhold til verden.

Derfor vil de kommende mange ugers dannelsesprojekt ikke kun omfatte præsentation og nærlæsning af en række smukke, for nogles vedkommende velkendte og for andres vedkommende knap så kendte eller for mange ukendte digte. Vi kommer også til at sætte teksterne i perspektiv og spørge, hvor deres udsagn om mennesket og dets forhold til verden hører hjemme tidsmæssigt og ideologisk.

En egentlig litteraturhistorie vil det ikke blive, dertil er udvalget for snævert. Tværtimod vil vi undervejs få rig anledning til at dykke ned i enkelttekster, som kan vise sig at åbne ind til betydningskontinenter, der ikke omfattes af de overordnede landskabsbeskrivelser.

En øjenåbner af rang

Filosoffen Hans-Jørgen Schantz har overordnet sagt, at moderniteten er kendetegnet ved forandring af fire relationer: Menneskets forhold til naturen og dermed også til videnskab og teknik.

Menneskets forhold til sine medmennesker med hvad deraf følger af lovgivning, moral og etik.

Menneskets forhold til sig selv og dermed dets forståelse af sig selv.

Og endelig menneskets forhold til Gud. »Men er der slet ikke noget, som falder uden for det skema?« blev Schantz engang spurgt af forfatteren Bent Vinn Nielsen. »Jo, Berlingo,« lød svaret. For noget mere absurd end lige den bil kan man umuligt forestille sig, hvis man selv kører i Jaguar.

Spørger man digterne, vil man få at vide, at det for dem er ganske svært at adskille menneskets forhold til naturen fra dets relationer til samfundet, sig selv og Gud. Mange naturdigte handler om det hele på samme tid, eller de foretager en specifik kobling, sådan at naturen bringes til at levere materiale til en drøftelse af moralen, en kraftudladning af kærlighedsdrift eller et mellemværende med det hellige.

For forfatteren til denne serie har det været en øjenåbner af rang at erfare, at det »rene« naturdigt faktisk er en sjælden vare, fordi digterne hver gang er ude i et anliggende, som rækker langt ud over det at iagttage og lovprise natur.

Dertil kommer, at den ydre natur i mange digte har flere funktioner at varetage. Naturen kan være en plan hos en skaber eller en ruin, fordi Gud har forladt den og overladt verden til syndige mennesker.

Natur kan være en bog, vi mennesker kan hente visdom i, eller en talende læremester, som anviser os en plads i vort liv. Den kan være både forløser og anklager, og den kan være en medskabning og en hjælpsom nabo. Og så kan den som i en række nyere civilisationskritiske digte være bedøvende ligeglad med os og få én til at føle sig som en snylter eller simpelthen en fejltagelse. Mange muligheder står hver gang åbne.

Spørgsmålene, som derfor skal stilles, hver gang et digt præsenteres, lyder i groveste forkortning sådan her:

- Hvad slags natur har vi at gøre med? Den lille eller den meget store, den vilde eller den haveagtige, den nære eller den fjerne?
- Hvad står naturen i modsætning til, og hvad står den i forbindelse med?
- Hvilke værdiforestillinger lægger digtet ind i eller ned over naturen?
- Hvilke billedregistre leverer naturen, og hvilke trækker den omvendt til sig fra alt det, som er natur?
- Hvilke retoriske positioner og strategier kalder naturen frem i den enkelte tekst, altså hvor tales der fra, og hvem eller hvad tales der til?
- Hvordan begynder, forløber og ender i digtet dets mellemværende digtning/natur?
- Og kan vi mon indkredse tekstens og digterens hele natursyn, eventuelt udstrække det til at gælde en hel tidsalder eller periode?

Hvad det sidstnævnte spørgsmål angår, vil læseren efterhånden se, at digterne som hovedregel synes godt om naturen. Eller som litteraturforskeren Thomas Bredsdorff skrev i sin doktordisputats (1975): Natur er et attraktivt begreb, noget som alle gerne vil have på deres side eller være en del af.

Naturen som ideologi

Et klassisk dansk litterært eksempel finder vi i J.P. Jacobsens novelle »Mogens« (1872), hvor hovedpersonen netop har truffet og forelsket sig i den kønne overklassedatter Kamilla og følgelig konfronteres med hendes ulideligt skabagtige far:

»Justitsraaden var en Ven af Naturen, Naturen var ganske særdeles, Naturen var en af Tilværelsens skjønneste Zirater. Justitsraaden protegerede Naturen, han forsvarede den mod det Kunstige, Haver var ikke andet end fordærvet Natur, men Haver med Stiil i det var vanvittig Natur; der var ingen Stiil i Naturen, Vorherre havde viseligen gjort Naturen naturlig, ikke andet end naturlig. Naturen var det Ubundne, det Ufordærvede; men ved Syndefaldet var Civilisationen kommen over Menneskene; nu var Civilisationen bleven til en Fornødenhed, men det var bedre, om den ikke havde været det;

Naturtilstanden var noget ganske Andet, ganske noget Andet. Justitsraaden skulde ikke have Noget imod at ernære sig af at gaae omkring i Lammeskindspelts og skyde Harer og Snepper og Brokfugle og Rytter og Dyrekøller og Vildsviin. Nei, Naturtilstanden var nu engang en Perle, formelig en Perle.«

Hvad Justitsraaden her udstiller, er jo blot sit eget dybt konventionelle indre og sin egen klichéfyldte retorik. Men hvad forfatteren parodierer, er romantikkens natursyn i tyndeste aftapning, naturen som en ideologi, med rødder hos Rousseau, med en dybt hyklerisk forestilling om en basal dikotomi mellem samfundet og naturen og med en nostalgisk udviklingsfortælling om

»naturtilstanden« som noget i fortiden tabt, som det for nutidsmennesket gælder om at genopfinde under eller midt i civilisationen.

Naturen som skøn, rig, overdådig

Jacobsen lader ikke sin læser i tvivl om, at justitsråden ideologiske udsagn er hjertens oprigtigt. Men han får gennem parodien samtidig demonstreret noget alment, som har relevans, når vi taler om naturlyrik, nemlig at naturen hele tiden er der for at blive til et eller andet. Naturen bliver, som Thomas Bredsdorff i sin tid skrev, uvægerligt belemret med digterens forestilling om, hvad der er natur.

Sådan var det allerede før romantikken, for eksempel hos Kingo, i hvis salmer naturen beskrives og iscenesættes som den vældige, uregerlige, evigt foranderlige, truende – den, fra hvilken mennesket har frelse behov.

Og sådan er det også hos Brorson, der bruger naturen som middel til at pege hen på en verdensorden og vise menneskets og menneskenaturens plads heri. Men mellem de to er der også den forskel, at Brorson reelt har blik for omgivelserne som andet og mere end en leverandør af metaforer. Vi kan under henvisning til det indledende forsøg på begrebsudredning sige, at med Brorson flyttes vægten fra den anden betydning af 'natur' tilbage mod den første.

Hos ham bliver naturen noget skønt, rigt overdådigt, »en til det grænseløse udvidet urtegård«, for nu atter at citere Bredsdorff, hvorimod naturen hos Kingo blev set som forgængelig i lighed med det syndige menneske, men samtidig stående under os, fordi vi jo er anbragt under Guds nåde og har udsigt til evigt liv. Naturen er hos de to salmedigtere del af det materiale, hvorover de former deres af tiden og den kirkelige institution betingede værdiudsagn. Ideologisk og filosofisk neutral bliver den ikke.

Sådan vil det også være, når vi via Ambrosius Stub og Johannes Ewald når op til romantikken, til de to store Adam Oehlenschläger og Adolph Wilhelm Schack von Staffeldt, og når vi skal lytte til naturelskeren Blicher og kvindebedårereren Sophus Claussen. Fra det 20. århundrede kommer læseren til at møde adskillige vitalister, ikke mindst blandt de kvindelige lyrikere, og endelig vil artikelserien indkredse de former af økokritisk civilisations skepsis, som sætter ind hen mod årtusindets slutning.

Og som gav sig mange andre udtryk end lige digte, som da Thorkild Bjørnvig udgav essaysamlingen (1978), hvori der blandt andet tidligt og næsten programmatisk står: »Hvad der er vundet på én led, med ét ord: velfærden, den materielle velfærd – er ved at blive betalt med en meget høj pris på den anden led, nemlig med naturen i dens oprindelige friskhed og klarhed, i dens oprindelige rigdom på former, farver og liv: engang menneskenes indiskutable førstefødselsret, som ikke kunne fratages dem.«

Bjørnvig spørger, om vi i dag har forskertset eller mistet denne ret, og understreger så, at »det eneste, der kan hindre os i at ødelægge naturen med alle dens væsner, vækster og elementer er, at vi ikke blot holder af den, ærer og beskytter den for vor, for menneskets skyld – men for dens egen.« Et synspunkt, som tilmed lægger op til digte, hvor mennesket ikke mere er centrum som her i Eske K. Mathiesens samling fra i år:

